

Η Ελπίδα σε Κρίση

Κουλτούρα και Τέχνη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Γιώργος Μιχελακάκης

Κεφάλαιο δεύτερο

Η περίοδος της ελπίδας και η αναζήτηση της τάξης στην εποχή και το έργο του Αλέκου Δούκα

Ο Αλέκος Δούκας της νεότητας

Με σακατεμένο σώμα και τα ιδεολογικά φτερά του «αλυτρωτισμού» και της «μεγάλης ιδέας» κομμένα, αναθεωρεί τις αντιλήψεις του για τις υποχρεώσεις που πρέπει να έχει το άτομο προς την κοινωνία. Ενώ πρώτα και σύμφωνα με την νεοελληνική του ιδεολογία, θρησκεία και κράτος ήταν ενωμένα, τώρα αυτή η ενότητα ανατρέπεται καθώς θεωρεί πως η πολιτεία πρόδωσε τον μεγαλοϊδεατισμό του. Βέβαια η ιδέα για τις υποχρεώσεις του πολίτη προς το κράτος δεν ήταν νεοελληνικό φαινόμενο, είχε καλλιεργηθεί στην φιλοσοφία του 19ου αιώνα. Στην περισσότερο κρατικιστική της εκδοχή η ιδέα αυτή είχε καλλιεργηθεί από τον γερμανό Leopold Von Ranke, τον σημαντικότερο ίσως ιστορικό που είχε μεγάλη επιρροή στην Ευρώπη και στην Αμερική όσο κανείς άλλος. Αυτός θεωρούσε το κράτος έκφανση της ιδέας του θεού. Το άτομο, ο πολίτης, μπορεί να ζήσει μία ολοκληρωμένη ζωή μόνο μέσω του κράτους στο οποίο ανήκει. Ο πολίτης βρίσκει την ελευθερία του μόνο όταν θεληματικά υποτάσσει τη θέλησή του στο κράτος. Όμως αυτές τις αντιλήψεις φαίνεται πως ο Δούκας τις ανασκευάζει με την κατάρρευση του μετώπου στη Μικρά Ασία.

Ένα απόσπασμα από γράμμα που παραθέτει ο Αλεξίου, δείχνει καθαρά τη διαφοροποίηση. Ενώ πριν δικαιολογούσε τη συμμετοχή στον πόλεμο, ως υποχρέωση του ατόμου προς την πολιτεία, τώρα εκφράζει την αντίληψη ότι: προτεραιότητα έχουν για το άτομο οι υποχρεώσεις προς το θεό και όχι προς την πολιτεία. Για τον Α. Δούκα μετά τη «Μικρασιατική καταστροφή» θεός και πολιτεία διαχωρίζονται. Δεν πιστεύει πια στην πολιτεία και την κοινωνία, με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται: πολιτικές δεσμεύσεις, και πολιτικές στρατεύσεις "I had greater responsibility to my body which the good Lord gave me to live with..." (μετάφραση Π. Αλεξίου).

Απογοητευμένος από την κοινωνία, που θεωρεί ότι πρόδωσε τον μεγαλοϊδεατισμό του, οδηγείται στον θρησκευτικό σπριτουαλισμό. Αλλά, είναι ένας σπριτουαλισμός σχεδόν ερωτικός και πιο συγκεκριμένα ομοερωτικός. Διαβάζει όπως μας πληροφορεί ο Αλεξίου, την Βίβλο αλλά και την Καταγωγή των ειδών του Δαρβίνου και φαίνεται να ταλαντεύεται μεταξύ ασυμβίβαστων τάσεων: Της πνευματοκρατίας και του μυστικισμού από τη μια και του διανοητισμού και γνωστικισμού από την άλλη. Από τη μια μεριά ορθώνει την αναζήτηση της εμπειρίας και από την άλλη προβάλλει την ανάγκη κατανόησης της ύπαρξης μέσω της γνώσης. Την περίοδο αυτή θα γράψει ένα κείμενο με τίτλο Κάϊν και Άβελ και αμέσως μετά αφού πάρει εξιτήριο από το νοσοκομείο θα επεξεργαστεί ένα δεύτερο κείμενο με τίτλο Φρυγεία.

Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχελακάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)

Στο πρώτο εκφράζει ενοχική συνείδηση για τον πόλεμο στον οποίο πήρε μέρος και για «πράξεις» που οι ανώτερες δυνάμεις θεωρούν καταδικαστέες... Το δεύτερο κείμενο με τον τίτλο Φρυγεία δείχνει να παροχετεύει την ενοχή στον θρησκευτικό σπριτουαλισμό ο οποίος δεν είναι άσχετος με τον ερωτισμό. Στην Φρυγεία ο Θεός περιγράφεται ως «ονειρώδης φίλος». Είναι ένα κείμενο, σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιεύει ο Αλεξίου, εκστατικό κι ενορατικό, περιγράφεται μια ψυχική κατάσταση, όπου –κατά τους μυστικιστές– σε στιγμές εξαιρετικές, ο άνθρωπος μπορεί να έρθει σε επαφή με τη χάρη και να βρει την αιώνια, την ανώτερη αγάπη. Σύμφωνα με την υπόθεση της Φρυγείας, ένα παιδί χάνει τον αγαπημένο του φίλο, με τον οποίο τους ένωναν όρκοι αφοσίωσης και αγάπης. Εξαιτίας αυτού του χωρισμού, υποφέρει μια ζωή τον πόνο της μοναξιάς, που του γίνεται ηδονισμός μέσα σ' ένα σπήλαιο, στο οποίο καταφεύγει για να καταγράψει τους πόνους του. Εκεί του εμφανίζεται μέσα σε έκσταση ένας ερημίτης ο οποίος του παρουσιάζει τον αγαπημένο του «Darling», με τον οποίο θα φύγουνε τελικά μαζί, «για τη χώρα που τα ποτάμια της δεν είναι θολά, και που βασιλεύει η αιώνια χαρά», εκεί, «που ενώνονται οι μεγάλες ψυχές»...

Στα κείμενα αυτά του Δούκα η θεματολογία χρησιμοποιείται πάντα αλληγορικά. Το υπέδαφος αυτής της αλληγορίας είναι πάντα η καταπιεσμένη σεξουαλικότητα από μια έντονη υποταγή του εγώ στη θρησκευτική απαγόρευση. Το παράδοξο σ' αυτή την καταπίεση είναι η εμμονή ικανοποίησης

της μερικότητας, μέσα σε μια υπερβατική καθολικότητα. Αν η αστική πραγματικότητα αναδεικνύει το μερικό, ωθώντας στον ατομικισμό και στις δύσκολες σχέσεις, η θρησκεία που απευθύνεται στην καρδιά παρά στο λογικό, μπορεί να παρακάμψει το μερικό και να ενώσει το άτομο με το ολικό, με το αγαθό. Για να συμβεί αυτό δεν χρειάζεται κινητοποίηση του μυαλού, αλλά της καρδιάς. Η στάση του Δούκα, την περίοδο αυτή της ζωής του, είναι αυτή του μυστικιστή. Μια στάση ανθρώπινη, που την συναντάμε στους παλιούς αλλά και στους πιο πρόσφατους μυστικιστές, οι οποίοι κατέγραψαν με λεπτομέρεια τις εμπειρίες και τις θολές τους ιδέες, όπως έκαναν ο Pascal, ο Kierkegaard, ο Bergson, ο Keyserling κ.α.. Κατά τον Kierkegaard, ο θεός δεν αναγνωρίζεται με το λογικό, ούτε μπορεί να στηριχτεί ο άνθρωπος στον εξωτερικό κόσμο, μηδέ μπορεί να στηριχτεί και στον ηθικό, λεγόμενο κόσμο. Χρειάζεται ολοκληρωτική παράδοση του εαυτού στο θεό, στην άπειρη καλοσύνη και σοφία του.

Αυτή όμως η πλήρης παράδοση, αυτή η ανάγκη για θεό, όπως μας έχει δείξει η ψυχολογία, μπορεί να καταλήξει σε νεύρωση εφόσον η καταπίεση των ενστίκτων είναι ολοκληρωτική και αν το υποκείμενο (ο μυστικιστής) τη βιώνει ως σωματική εμπειρία. Η προσπάθεια να αλλάξουμε την εμπειρία με κάτι άλλο, να την αντικαταστήσουμε λ.χ. με συλλογισμούς, είναι κόπος χαμένος. Ο William James, αδερφός του γνωστού –σημαντικού επίσης– αμερικανού μυθιστοριογράφου Henry James, σ' ένα βιβλίο του το Varieties of Religious Experience, περιέγραψε εκτενώς τη θρησκευτική εμπειρία: την πνευματική χαρά, το συναίσθημα της αμαρτίας, την εσωτερική πάλη, τη μετάνοια, την προσευχή, τη μυστική ζωή, την έμπνευση κλπ., οδηγώντας αποτελεσματικά στη μελέτη της ψυχολογίας της θρησκείας. Φάνηκε πως αυτές οι καταστάσεις –εφόσον αγγίζουν τα όρια του παθολογικού– συνοδεύονται από νευρωτικές διαταραχές. Στους κόλπους του θρησκευτικού μυστικισμού σε όλες του τις αποχρώσεις, εγκυμονεί μια σημαντική πλευρά της θρησκείας: η ερωτική. Πρόκειται για το ζήτημα που μελέτησε ο Freud κι η ψυχαναλυτική σχολή. Καταστάσεις σαν αυτές που περιγράφουν συγγραφείς, όπως οι: Πλωτίνος, Pascal, Biran, και άλλοι μυστικιστές, είναι πόθοι και ανησυχίες ερωτικές. Φαινόμενα ομαδικά όπως: τελετές, λιτανείες, λειτουργίες –σύμφωνα πάντα με την ψυχολογία– έχουνε στο βάθος την ίδια αφορμή, είναι ομαδικοί ερωτισμοί. Το συναίσθημα του ιερού, που είναι πυρήνας της θρησκείας, έχει ερωτική προέλευση. Το μεταφέραμε από την ερωτική ζωή στη θρησκεία, κι όχι το αντίστροφο.

Η συνέχεια την άλλη Παρασκευή